

**РЕЛИГИОЗНИЯТ СЪЛЪСЪК МЕЖДУ ИСЛЯМ И КАТОЛИЦИЗЪМ В
ТВОРЧЕСТВОТО НА МИШЕЛ УЕЛБЕК**

Николай Узунов

**THE RELIGIOUS CLASH BETWEEN ISLAM AND CATHOLICISM IN THE
WORK OF MICHEL HOUELLEBECQ**

Nikolai Uzunov

The point of the text is to outline one of the main topics in the work of the French writer Michel Houellebecq – the conflict between two worlds and two religions: East (in the face of Islam) and West (represented through Catholicism and the European decadence from the late XIX and early XX century). The arguments according to which Houellebecq interprets the Islam and the Catholicism are displayed and analysed. His literature work is inscribed in the current intercultural issues and debates on the civilisation clash between two more and more different in their basis cultures - the European and the Islamic one.

The thesis of Houellebecq about the incapability of the Islam to get incorporated into the civilizational cultural and religious model of Western Europe is defended in accordance with the line of his thought in the novels “The Possibility of an Island”, “Submission”, “Platform,” and “Elementary particles.

Key words: *Catholicism, Islam, European decadence, French literature, Crisis*

В творчеството на Мишел Уелбек ислямът и католицизмът са противопоставени не само на религиозно, но и на културно ниво. Става дума за две напълно различни в основата си културни традиции и техните фундаментални символни предпоставки. Въпреки историческите периоди на контакт и обмен на идеи между Запада и Изтока (в лицето на арабския свят) и факта, че благодарение на арабите познаваме редица антични текстове, съществуват непреодолими различия между тези два свята (1). Религиозният аспект, на който Уелбек залага, е начин да се онагледят различните пътища, по които европейският и ислямският свят са поели, а така също и да се разграничат постиженията и негативните аспекти от този цивилизационен избор.

Анализираните текстове са художествени, т.е. от полето на фикционалния дискурс, а не са исторически документи за епохата или философски съчинения. Следователно в тях не трябва да се търси историческа достоверност по отношение на посочените тези, въпреки актуалността на разглеждания проблем. Фикционалният дискурс се разграничава от историческия още от времето на античната епоха. Отличителният критерий за това е начинът, по който се говори за действителността(2). „*Historia* била буквален истински запис за действителни случвания (*gestes res, res*

factae), които били премествани във времето от припомнянията в нашата епоха, докато *fabula* включвала неистински събития, фиктивни неща (*res fictae*), които нито са се случили, нито е могло да се случат“ (Тенев 2012: 43-44). Фикционалността обаче не пречи на този род текстове да притежават съдържателен аспект, приближаващ ги до полето на актуалното (например жанрът антиутопия) или приравняващ ги с полето на теоретичното (например при философската новела и есето).

Сходно е мнението на Уелбек в първия му роман „По-широко поле за борбата“, според който „писането никак не облекчава. То очертава, отграничава. Внася елемент на свързаност, представа за реализъм“ (Уелбек 2013: 14). Във „Възможност за остров“ също се открива пасаж, който може да бъде отнесен към рецептивната естетика на писателя, според която моделът на света е опростен и в него доминира отношението на непрекъсната консумация: „всъщност такъв е принципът на изкуството на интервенцията: да се създаде действена притча, която в деформиран вид да се повтаря и разказва от трети лица, за да последва изменение на обществото като цяло (3)“ (Уелбек 2006: 134). В първата глава на „Подчинение“ френският писател дори говори за особено авторово *присъствие* в творбата, което може да се открие основно в литературата, защото „авторът е преди всичко човешко същество, присъстващо в книгите си, дали пише много добре, или много лошо, не е в крайна сметка особено важно, същественото е, че пише и че действително присъства в книгите си“ (Уелбек 2015: 11). Затова може да се приеме, че сюжетите на Уелбек са колкото фикционални, дотолкова и вплитащи в себе си актуални проблеми.

Религиозната тематика е описана по два начина в романите. От една страна се проследява преходът, довел до секуларизация на европейското общество. Един от тези литературни образи е декадентството (4), конкретно чрез персонажа на писателя Юисманс, който Уелбек използва в „Подчинение“. Процес, започнал през XIX-и век и довел до създаването на модерните капиталистически общества. В последните все по-настоятелно се разискват темите за загуба на ценности, разпад на семейството и поява на нуклеарното такова, секуларизация, криза по отношение на вярата и т.н. На противоположната страна се намират ислямът и ислямското общество, в които въпреки опитите за модернизация и факта, че голяма част от изповядващите го живеят на територията на Европа, такива промени почти не се наблюдават. Семейните и религиозни връзки все още са доминиращи в ислямския свят, въпреки опитите за вътрешни реформи, които продължават да се предприемат под влияние на съжителството с европейските и американски общества и техния начин на живот (5).

В „Платформата“ френският автор за първи път открито напада религиозната догма на исляма. Заедно с описанията на онова, което героят му Мишел Рено преживява, докато е на секс туризъм в Тайланд (6), Уелбек окачествява исляма като „безчовечен“ и „жесток“. Това е и най-радикалната форма на монотеизъм и докато тя съществува „на света няма да има никога разбирателство. Както и никога на ислямска земя няма да има място за ума и таланта; и ако съществуват все пак математици, поети, арабски учени, то е само защото са изгубили вярата си“ (Уелбек 2004: 221). Тезата е развита основно в „Платформата“ и разглежда египетската цивилизация като създател на голяма част от културните блага на човечеството – архитектура, астрономия, математика, селско стопанство, медицина и др. След появата на исляма настъпва „интелектуална пустош“ и „тотална бездна“. Мюсюлманите са окачествени като „сахарска гмеж“, която не успява да надскочи войнстващия монотеизъм. „Колкото повече една религия се приближава до монотеизма – четем в „Платформата“ – толкова по-безчовечна и жестока е тя; а от всички религии ислямът е тази, която налага възможно най-радикалния монотеизъм (...) докато той съществува, на света няма да има никога разбирателство“ (Уелбек 2004: 221).

Ислямското общество е представено като такова от „затворен“ тип, в което доминира ясна йерархична структура, отнасяща се не само за религиозните въпроси, но и до обществените. В такова общество все още са налични конкретни и разграничими топоси на ролите, които мъжът и жената изпълняват. Подобна система съществува в Европа до началото на ХХ-и век и наличието, например, на т.нар. класово разделение. Тръгвайки още от своя средновековен период, европейското общество е притежавало ясни йерархични структури и в тях човекът е имал определена роля, най-често свързана с неговата професия. Загубата на тази идентичност би могла да бъде проследена през целия литературен ХІХ-и век, когато темата за „влизане“ във висшето общество от страна на хора, принадлежащи към него, става една от централните. Заедно с нея е представяна непрекъснато и другата й страна – загубата на социално положение и възможния изход в лицето на т.нар. „брак по сметка“. Несъмнено обаче постепенното отмиране на този символен ред е описано и анализирано с най-много подробности в романа „Обществото на Германт“, част от „Последите на изгубеното време“ на Марсел Пруст.

За ислямския свят религията е колективно дело, а обидата срещу Бог или пророка Мохамед, е обида срещу цялото общество. Промените, започнали през ХІХ-и век в западните общества, довеждат до пълно обособяване на политическата от

духовната сфера. Освен, че религията постепенно губи доминиращата си роля в обществения живот, сходни процеси се случват и в частната сфера. Появява се ново разбиране за индивидуална идентичност, а Чарлс Тейлър дори говори за „индивидуализирана“ идентичност, чието начало открива в културните процеси, започнали от XVIII-и век насам. Т.нар. субективен обрат на модерната епоха поставя акцент върху уникалността на човешката личност, откривайки в нейните вътрешни способности достатъчно основание за аргументиране обективността на света – последният е познаваем само посредством човешките способности (ролята на т.нар. познавателен субект и идеята, че в неговото съзнание светът бива конституиран – идея, която се запазва до началото на XX-и век). Заедно с това се десакрализира и идеята за Бога, който от обявен за „идеал на разума“ през XVIII-и век, бива гилотиниран в ролята на трансцендентна същност през XIX-и и XX-и век.

Възможно ли е тогава да се говори за диалог между двете култури и чий логос в крайна сметка ще притежава функцията на доминантно означаващо, което да създава смисъл за два протовоположни цивилизационни модела при техния сблъсък? От перспективата на Уелбек отговорът е отрицателен, а хипотетична картина на бъдещо развитие на този „диалог“ авторът обрисова в „Подчинение“ и съдбата на Франция. Въпреки негативното отношение към исляма обаче именно президентът Бен Абес е онзи, който печели изборите във Френската република през 2022 година. Една от възможните интерпретации предлага самият писател в посочения текст – когато дадена цивилизация достигне своя максимум, тя е обречена да загине. Алюзията със „Залеза на Запада“ на Шпенглер е директна, но освен обществено-политическия контекст, който „Подчинение“ притежава, в него е наличен и чисто екзистенциалният такъв. Последният присъства във всички романи на Уелбек и е свързан с опитите на героите му да се впишат в символния дискурс на модерното общество.

В романа „По-широко поле за борбата“ е описано екзистенциално състояние, близко до „болезнена и безвъзвратна катастрофа“ (Уелбек 2013: 12). Модерното западно общество създава феномена на т.нар. „делник“, в който събитията са подредени по един и същ начин и се повтарят многократно. Личният живот най-често бива сведен до „работно време“ и „време за почивка“. Онези, които не се подчиняват на условностите, налагани от полето, не живеят в сферата на правилата, а в тази на полето на борбата. „Животът, смяташе Мишел, – четем в „Елементарните частици“ – би трябвало да бъде нещо просто; нещо, което може да се преживее чрез поредица дребни, **безкрайно повтарящи се ритуали**. Може би донякъде глуповати ритуали, но

на които може да се има **доверие**. Живот без залози и без драми (курсив мой – Н.У.)“ (Уелбек 2010: 134). В този ред на мисли може да се приведе и изводът от текста на Уелбек *Консерватизмът – извор на прогрес*, в който е защитена тезата, че т.нар. консерватор много ясно съзнава факта, че животът протича в определено биологическо, техническо и емоционално обкръжение и инстинктивно отхвърля всякакво политическо убеждение. „Бунтарят, борецът, патриотът, подпалвачът на конфликти са за него хора, достойни за презрение, тласкани от глупост, тщестлавие и желание за насилие“ (Уелбек 2003: 229).

Метафората за „по-широкото поле за борба“ обаче не е валидна в „Подчинение“, където героят доброволно се съгласява да приеме исляма, явявайки се консерватор вместо бунтар. Изводът в края на текста често бива игнориран заради анализа на възможните глобални политически последствия за Франция. Той касае не толкова бъдещето на страната или на Европа, колкото това на героя. „Както преди няколко години това се бе случило с баща ми, и на мен щеше да ми се отвори **нова възможност**; това щеше да бъде възможността за **втори живот**, без особена връзка с предишния (курсив мой – Н.У.)“ (Уелбек 2015: 287). Тезата за избора на възможности е свързана с т.нар. човешка ситуация и реализацията на бъдното време като все още *неналично*. От тази гледна точка „Елементарните частици“ и „Подчинение“ са романи, описващи ситуации, в които не съществува форма на избор за каквито и да е възможности.

Посоченият избор на този „втори живот“ е критика към общоприетите ценности в европейските общества. В тях липсват смислови модели, в които човек безпроблемно да се разположи и заеме съответното място (подобно на йерархията в средновековното общество, например, или като тази в ислямските общества). „Вторият живот“ е свързан с по-лесния достъп до сексуални партньорки и запазване на работното място (отдавна омръзналата работа на героя като преподавател в Сорбоната), допълнени от извода: „започнах да осъзнавам – и това беше наистина новото, – че вероятно **ще има и нещо друго** (курсив мой – Н.У.)“ (Уелбек 2015: 283). Дали това „друго“ не е всъщност символният уют, който ислямската религия и култура предоставят? Етап от развитието на Европа, който вече е преодолян, но не е заменен по никакъв друг начин, с друга структурираща символна система.

Във „Възможност за остров“ са изведени някои от последствията на начина на живот в модерното консуматорско общество:

- Постепенно изчезване на религиите (в цитирания текст авторът се обръща към една от любимите си теми – тази за сектите);
- Загуба на чувството за сакрално – така например в модерните общества порноиндустрията заменя любовния дискурс;
- Трудностите, които европейецът среща в любовта и създаването на семейство. Отгук и загубата на конкретни поведенчески роли;

Изброените фактори намаляват радостта от живота, която герои като Брюно от „Елементарните частици“ ще търсят в различни хипи колонии, свеждайки я до възможността за намиране на повече сексуални партньорки. Символната логика на модерния дискурс, налагана от Индустрията, подменя автентичните и чисто човешки теми с рекламни образи и симулакруми. Според тезата на Жан Бодрийяр, който окачествява глобализацията като създаваща насилие: „култура, която е загубила своята ценност, може да се проявява единствено върху ценностите на другите. Дори войните, включително и тая в Афганистан, освен политическата и икономическата стратегия се стремят да неутрализират дивото и да уеднаквят всички територии (...) Подобни системи допускат, че всяко своенравно устройство е терористично“ (Бодрийяр 2003: 220-221). По този начин религиозният сблъсък между католицизъм и ислям всъщност е цивилизационен такъв между две култури, чиито изходни предпоставки са напълно различни. От едната страна е обрисован образът на отчаяния европейец, загубил своите ценности, но живеещ с възможностите, които модерното общество предполага, а от друга – мюсюлманият, пребиваващ в модерния Запад, но запазващ своето религиозно отношение.

От тук не следва, че в „Подчинение“ Уелбек защитава по някакъв начин исляма и частта от вярващи, които са „огромни, безформени буци лой, които се прикриват под тези парцали. След като се омъжат, не мислят за нищо друго освен за ядене. Плюскаат, плюскат, плюскат!“ (Уелбек 2004: 222). Остава отворен въпросът дали този т.нар. „втори живот“, който е избран в романа, всъщност ще доведе до някакъв изход към още по-широко поле за борбата или предвещава единствено края на европейската цивилизация. Пътят за по-нататъшно развитие на индивидуалното съзнание на европейца няма как да бъде връщане назад – особено към религия, чиито символен капитал вече не може да отговори на обществения модел на капиталистическото западно общество. В случай, че наистина се провежда межкултурен диалог в бъдеще, промените ще настъпят и за двете страни – Запада в лицето на католицизма и Изтока, в лицето на исляма.

Т.нар. източни общества е невъзможно да избегнат глобалните промени, идващи от американските и европейски общества; в случая с ислямската култура – трябва да се направи компромис по отношение на духовното за сметка на светското, т.е. първото да бъде ограничено заради второто. От другата страна се намира европейската културна политика, която винаги е била колониална и нетолерантна към различните от нея. Освен обществените полемики романът „Подчинение“ извежда на преден план и европейските страхове и ксенофобия спрямо мюсюлманите и техните радикални прояви. Ислямската култура възприема Запада като символ на порока, хомосексуалността, деградацията и капитализма, докато Европа все още смята източните си съседи за „развиващи се“ и имащи нужда от допълнителна помощ за бъдеща интеграция.

БЕЛЕЖКИ:

1. По този повод виж: Лъо Гоф, Ж., 1999, Цивилизацията на средновековния Запад. С.: Изд. „Агата-А“ и по-конкретно глава VI *Пространствени и времеви структури*, сс. 172. През X-XI-и век „за византийците и мюсюлманите интеграцията с римския християнски свят означава упадък, преход към една по-нисша цивилизация“ (Лъо Гоф 1999: 173).
2. Изследването се придържа към употребата на понятието „фикция“, използвано от Дарин Тенев в: Тенев, Д., 2012, Фикция и образ. Плд.: Изд. „Жанет 45“ сс.40-66
3. Вариант на дехуманизация на изкуството Уелбек предлага в: Уелбек, М., 2012, Карта и територия. С.: Изд. „Факел експрес“ и образа на Жед Мартен.
4. Писателят сам се окачествява като „уморен декадент“ в: Уелбек М., 2012, Карта и територия. сс. 151
5. Поглед „отвътре“ за подобни модернизации (и техния неуспех!), отново в литературния дискурс, предлага Памук, О., 2008, Нов живот. С.: Изд. „Еднорог“.
6. Ислямът е втората по значение религия в Тайланд, след будизма.
7. Тези промени започват доста по-рано с трудове като „Левиатан“ (Томас Хобс), „За общественния договор“ (Русо) или „Спорът на факултетите“ (Кант).
8. Тейлър, Ч., 1999, Мултикултурализъм. С.: изд. „КХ“ сс. 40-45

Литература

Altwegg, J., 2005, Michel Houellebecq. Die Macht des Tyrannen, <http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/buecher/michel-houellebecq-ein-medientyrann-13756851.html>

Bodriyyar, Zh., 2003, Nasilieto na globalizatsiyata, V: sp. Fakel (XXIII), kn. 5-6. ss. 219-222

Derida, Zh., 2001, Drugoto oglavyavane. S.: Izd. „Lik“

Lyo Gof, Zh., 1997, Tsivilizatsiyata na srednovekovniya Zapad. S.: Izd. „Agata-A“

Teylar, Ch., 1999, Multikulturalizam. S.: Izd. „KH“

Tenev, D., 2012, Fiksiya i obraz. Pld.: Izd. „Zhanet 45“

- Uelbek, M., 2003, Konservatizmat – izvor na progres, V: sp. Fakel (XXIII), kn. 5-6. ss. 227-229
- Uelbek, M., 2004, Platformata. S.: Izd. „Fakel ekspres“
- Uelbek, M., 2006, Vazmozhnost za ostrov. S.: Izd. „Fakel ekspres“
- Uelbek, M., 2010, Elementarnite chastitsi. S.: Izd. „Fakel ekspres“
- Uelbek, M., 2012, Karta i teritoriya. S.: Izd. „Fakel ekspres“
- Uelbek, M., 2013, Po-shiroko pole za borbata. S.: Izd. „Kolibri“
- Uelbek, M., 2015, Podchinenie. S: Izd. „Fakel ekspres“
- Uelybek, M., 2014, Islamofob li ya? Veroyatno, da, <http://flynews24.ru/news-869339.html>
- Fukuyama, F., 2005, Lipsata na identichnost, V: sp. Fakel (XXVI), kn. 1. ss. 47-50